

Suchomel, Milan

[Olbracht, Ivan. O umění a společnosti]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1960, vol. 9, iss. D7, pp. 263-265

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107816>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

mannových myšlenek, uložených ve výboru. Brabec předkládá čtenářům i ty projevy, v nichž se Neumann mýlí, kde nemůžeme se vším souhlasit; tím však nic neubírá Neumannově velikosti. Z výboru poznáváme Neumannovu odvahu vyslovit vlastní názor za všech okolností, třeba i odporoval snahám jeho politických a literárních druhů.

Na jedenácti stránkách doslovu čítá Jiří Brabec vývoj Neumanna-kritika. Snaží se citlivě a s pochopením vyloužit jednotlivá údobí Neumannova života a správně informuje čtenáře, jak Neumann bojoval za umění, jež by pravdivě a plně zobrazovalo moderní svět a stranilo pokroku, jež by intenzivně žilo dnešek a sblížilo se s lidem; ukazuje také na Neumannovy omyly a tápání v otázce agitačního umění, v hodnocení básnických směrů dvacátých let, v posuzování některých literárních zjevů a problematiky umění. Konstatuje, že Neumann sice nevytvořil nějakou propracovanou estetickou soustavu, že však v jeho statích je uloženo mnoho bystrých postřehů a životní zkušenost mnohaletého boje o pravdivé poznání. Brabec současně zdůrazňuje: „Nebylo by nic nesprávnějšího než brát Neumannovy jednotlivé soudy jako dogmata platná pro ocenění celé složitosti jevů a osobností. Je nutno vidět vždy konkrétní historickou situaci, v níž Neumann bránil stranický přístup k uměnovědným otázkám i základní principy socialistické literatury. Vždy jde o osobní, Neumannovým vývojem poznamenanou interpretaci problémů, interpretaci často odlišnou od ostatních marxistických kritiků“ (610).

Autorovi doslovu se podařilo vyhmátnout to podstatné, nezakreslit a nepříkráslit Neumanna a spolehlivě nás provést výborem. Můžeme říci, že doslov se pokouší aspoň částečně nahradit nedostatky v uspořádání knihy, její roztržitost. Jde však o to, zda nemohl doslov dát více. Autor, který připravil z Neumanna výbor a tedy celé jeho dílo dokonale zná, mohl v doslovu podat hlouběji prokreslený — ne pouze dobře a spolehlivě informující — a hodnotící obraz Neumannovy kulturní publicistiky. Bylo by to vhodné zvláště proto, že jde o odbornou edici, jakou je Kritická knihovna, a že tato oblast Neumannovy činnosti (stejně jako ostatní) potřebuje nezkrslujícího posouzení.

Text Neumannových statí připravil Emanuel Macek velmi pečlivě a svědomitě. Zatímco dřívější, už vzpomenuť výbor se dopustil řady nesrovnalostí, chyb, úprav a misty přímo falšování textu, jsou články v tomto svazku otiskovány (pokud jsme namátkou zjišťovali) v původním znění. Je proto možno z tohoto vydání vycházet jako z vydání kritického.

Doplnit edici dobře zpracovanými vysvětlivkami a poznámkovým aparátem je věc nemálo složitá. Ještě obtížnější je, jde-li o edici článků a statí, reagujících bezprostředně na současnou událost. Tu musí autor vysvětlivek jít do časopisů a denního tisku, vžít se do poměrů a často velmi pracně vyhledávat smysl jednotlivých narážek. A jde-li o články z tak velkého časového rozmezí, jak je tomu v případě našeho výboru, jde o práci jistě úctyhodnou. V posledních letech se v některých publikacích rozmohla jakási „poznámkomanie“ — vysvětluje se kdeco, ať jde již o věci notoricky známé a ve všedním životě zcela běžné, nebo o vysvětlivky k pochopení textu zcela zbytečné (např. přesné zeměpisné údaje kdekáého místa v beletristických pracích); není pochyby, že zdrcující většina čtenářů takové poznámky nevšímavě přechází, protože jim nic neřeknou a jenom ruší jejich dojem z četby. Jindy zase vysvětlivky scházejí nebo jsou zcela nedostatečné tam, kde jsou skutečně nutné, např. u edic kritických článků. Ani jedné z těchto extrémností Brabec nepropadl; citlivou rukou vybírá hesla vysvětlivek. Zaslíbeně vykládá jednotlivé narážky, uvádí přesné bibliografické údaje článků, osvětluje okolnosti jejich vzniku a zaznamenává reakci, kterou vzbudily. Ve snaze nepřetřít poznámkový aparát zašel snad příliš daleko jen tím, že téměř důsledně nevysvětluje vlastní jména; některé méně známé postavy by toho potřebovaly. Jen ojedinele se najde vysvětlivka zbytečná (např. o Apostrofách hrdých a vášnivých — ke str. 313).

Pavel Pešta a Vlastimil Válek

Ivan Olbracht, O umění a společnosti. (Praha, Československý spisovatel 1958, Kritické knihovny sv. 23. Výbor uspořádal, k vydání připravil a doslov napsal Miloslav Nosek.) Výbor z literárně kritických projevů Ivana Olbrachta *O umění a společnosti* měl předchůdce v útlém svazku *Ivan Olbracht O jazyce a literatuře*, vydaném 1953 v Knihovničce Varu Rudolfem Havlem. Přítomný svazek je ovšem nepoměrně bohatší a soustřeďuje i články zapadlé a dnešnímu čtenáři neznámé. Literární kritiky v pravém smyslu toho slova zabírají pouze menší část knihy. Jsou to recenze, tištěné převážně již před první světovou válkou v Právu lidu a hlavně v Dělnických listech, kde Olbracht redigoval oddíl *Literatura a umění* a sobotní beletristickou Besídku (od března 1909 do října 1916); po válce přispíval recenzemi — ne již tak soustavně — do Práva lidu, Rudého práva, Literárních novin aj. Ale nalezneme ve výboru také celý třetí díl *Obrazů ze soudobého Ruska*, dále přednášky a veřejné projevy, interview a odpovědi do anket, kulturně historické studie, předmluvy ke knihám próz,

úryvky korespondence, diskusní projevy k věcem kulturním i časové glosy a polemiky došlely vyložené politického.

Ve starších kritických projevech Ivana Olbrachta se výrazně odrazilo jeho výchozí spojení s dělnickým denním tiskem. Píše-li totiž Olbracht o stavu a problémech kultury, píše obvykle také o stavu a problémech společnosti. Přitom se záhy vyhraňuje jeho nazírání třídní. Olbrachtovo místo ve vývojové řadě české kritiky je hledat právě mezi těmi, kdo svou kritickou činnost rozvíjeli v dělnickém tisku. Miloslav Nosek ukazuje v doslovu, jak příznivě se Olbracht odlišuje od reformistů a eklektiků typu F. V. Krejčího. Editor mohl ovšem situaci jenom naznačit, otázka literární kritických příspěvků v dělnickém tisku na konci a začátku století by však stála za zevrubnější prostudování. Olbracht je zde svou časnou marxistickou orientací zjevem přímo průkopnickým. Třeba ovšem dodat, že objektivně přesto nepůsobil tehdy na vývoj literatury tak pronikavě, jak by se dalo soudit podle jeho vyspělého stanoviska ideového, neboť jeho kritické projevy nedospěly tenkrát k zásadním rozborům a zůstaly úlomkovitě roztroušeny v listu, který stál stranou hlavního literárního ruchu a nadto ukládal Olbrachtovi úkoly popularizační a kulturně výchovné.

Brzy naráží Olbracht na pojem socialistické literatury a v rozličných vývojových etapách se s ním znovu vyrovnává. Už před první světovou válkou Olbracht prohlašuje, že volání po nových hodnotách, po novém životním obsahu nepovede nikam, dokud se hledači nerozejdou se starou buržoasní společností. Znak nové socialistické literatury určuje zatím většinou jenom negativně, odlišuje ji od dosavadní literatury sociální. Proti jejímu bolestivství, smůlu a žalobám, proti křiklavému dělení světla a stínu, proti romantice boje pro boj klade optimismus nové literatury, založený na aktivním vztahu ke skutečnosti a na reálné revoluční perspektivě. Aktualizuje Havlíčkův výrok o vlastenectví, které by už konečně mělo vjet z úst do rukou; socialistická literatura je podle Olbrachta soudy z prvního desetiletí 20. století ve stejném položení, v jakém před šedesáti lety byla literatura vlastenecká.

Pro atmosféru, v níž žila česká kulturní levice v letech těsně poválečných, je příznačná Olbrachtova víra, že světová revoluce je přede dvěma a že i v Československu uchopí v nejbližší době moc proletariát. Vycházejí z leninského pojetí tří období revoluce — ideová příprava, vlastní násilný převrat, organizace života na nových základech — zabývá se Olbracht znovu otázkou, jaká bude nová, porevoluční kultura a jak se k ní má dojít. Využívá své přímé zkušenosti a informuje o kultuře sovětské a zvláště o kulturní politice Lunačarského. Tyto Olbrachtovy informace se proměnily v dobová svědectví o tom, kde se tenkrát nalézaly styčné body, co zapalovalo, na co se navazovalo. Olbracht zdůrazňuje, že názor Lunačarského na proletářské umění je názorem moderního člověka a že proletářské umění bude nové duchem i tvarem. Naprosto nelze pomýšlet na „ono věčné zpívání o rudých praporech, mácích a karafiátech, vtěsnávané do rytmů a meter předvěrečjska, rýmováčky s rudá zár, slunce tvář, proletář“, nebude to ani stará naturalistická manýra, nějaký rozfedený Zola. Důrazně liší Olbracht umění od propagace, která je ovšem prospěšná a nutná, ale s uměním nívá málo společného. Tato varovná slova na obranu proletářského umění před požadavky jednostranně utilitárními byla pronesena už v roce 1919. Po desíti letech opakuje Olbracht, že každá literatura je samozřejmě tendenční, protože každý celý člověk něco miluje, něco nenávidí a za něco bojuje, ale něco jiného že je primitivní verbální agitace, o níž mluvit v souvislosti s uměním nemá význam. Olbracht žádá, aby literatura znala proletáře a život ve všech jejich složkách. Odmítá též jiné zjednodušující zásahy, jako proletkultovskou koncepci literatury psané proletáři o proletářích a pro proletáře. V rozvoj umění podle předem stanovených programů a za pomoci opatření organizačních Olbracht nedůvěřuje a vůbec se staví skepticky ke všem pokusům řídit literaturu zvnějšku. I ve známém vystoupení proti jazykovému purismu hájil Olbracht svébytnost a svéprávnost slovesného díla a právo tvůrčího člověka neomezovat se ani jazykově jenom na to, co bylo oficiálními autoritami uznáno za správné. („Ponevadž se žádný umělec nedá obléknouti do uniformy, ani svůj styl do konvenčního hávu.“) Zároveň protestoval Olbracht proti tomu, aby spisovný jazyk byl spoutáván předpisy dostupnými jen úzkému kruhu učenců v době, kdy se stále více lidí zajímá o veřejné otázky a stále více se o nich slovem i písmem vyjadřuje. V obojím směru dala moderní lingvistika Olbrachtovu stanovisku za pravdu.

Dvě zásady stále procházejí Olbrachtovými úvahami o umění a společnosti. První: Umělec musí nezbytně vyjadřovat vlastní pohled na svět. Už za svého vídeňského redaktorství vštěpoval Olbracht mladým dělnickým autorům, že vidět jevy života po svém je důležitější než osvojit si hladkou slovní kulturu. Odtud se také později přibližoval k dodnes diskutovaným otázkám experimentu a srozumitelnosti v umění. V přístupu k těmto otázkám zjišťujeme u Olbrachta jisté výkyvy a nejistoty. V roce 1928 v rozhovoru s Josefem Horou míní, že nesrozumitelnost formy je osudem každého nového umělce. Naproti tomu v anketě vypsané

tři léta poté Indexem má zato, že sloh proletářské literatury musí být samozřejmě dělnictvu srozumitelný a musí na dělnictvo umělecky působit. Rozpor mezi oběma stanovisky podařilo se Olbrachtovi překlenout teprve tehdy, když si zplna ujasnil i druhou zásadu, kterou v podstatě v teorii i praxi vždy vyznával: Umělec nesmí vyjadřovat jenom sebe. Nyní vypadá otázka po oprávněnosti experimentu takto: Rozestaví-li umělec po obraze bezvýznamné předměty a rozestaví-li je ke všemu ještě neobyčklým způsobem, může to pozorovatele zarazit, uvést do rozpaků, může mu to být nepochopitelné — ale v tomto novém rozestavení bezvýznamných předmětů může být ukryt nový pohled na svět, nový pohled na umění, nový styl. Umělec tak vyjadřuje sebe, svoji osobitost, to však nestačí. Zároveň musí vyjadřovat ještě něco jiného, co snad ostatní nevidí, ale co přichází nebo co tu už je. Změny estetického citění souvisí se změnami společenskými a kulturními a Olbracht k těmto souvislostem přihlíží s vzácným porozuměním. Dovojuje například, že Vančura musel psát jinak než Jirásek právě proto, že žil přítomnosti a že v mnohém přítomnost předbíhal. Jirásek i Vančura byli muži své doby a každý byl podle příslušnosti ke své době vyzbrojen jinou kvalitou vědění a vidění. Vančurovo experimentátorství není v rozporu s podstatou a smyslem socialistické literatury; největší význam Vančurův je podle něho naopak v tom, že se stal jedním z tvůrců nového českého slohu. Něco jiného jsou takové experimenty, které toto obecnější pozadí postřádají, v nichž není nic z toho, čím je naplněna tato nebo příští doba a sám umělec. Takový experiment považoval Olbracht za záležitost módní a přechodnou.

Ještě poznámka a přání závěrečné: *Kritická knihovna* tak, jak vypadá v souhrnu dosavadních 33 svazků, dává víc historikům literatury než kritikům. Historická poučení, která nemáme podceňovat, nemohou zcela nahradit postřehy a závěry odvozené z literárního procesu dosud živého. Ale právě literatuře dvacátého století zůstává *Kritická knihovna* nejvíce dlužna.

Milan Suchomel

M. I. Kalinin, O literatuře a dopisovatelích. (SNPL, Praha 1959, 258 stran.) Jméno Michaila Ivanoviče Kalinina, někdejšího předsedy všesvazového ústředního výkonného výboru SSSR, není v české literatuře neznámé. Již roku 1945 vydalo nakladatelství Orbis útlou brožurku, přinášející dvě Kalininovy přednášky na témata v té době jistě velmi populární — *V čem tkví síla Sovětského státu a Slované a válka*. Zde se tedy představil M. I. Kalinin především jako politik, jenž v dané situaci dovede říci to nejdůležitější. Tento obraz M. I. Kalinina byl dokreslen vydáním *Výboru projevů a článků z let 1922—1945* (Svoboda, Praha 1952, 306 s.), kam byla zahrnuta řada Kalininových referátů, týkajících se národnostní otázky, výstavby sovětského státu, socialistické industrializace a kolektivizace zemědělství, komunistické výchovy a přípravy kádru i boje proti fašismu a za světový mír. Problémům výchovy mládeže za socialismu byl věnován sborník statí *O komunistické výchově* (Mladá fronta, Praha 1952, edice Učit se, sv. 3, 224 s.), svědčící o tom, jak blízko měl Kalinin k mládeži a jak hluboce jí rozuměl. Z příležitostných projevů byl sestaven i sborník *O literatuře* (Čs. spisovatel, Praha 1954, edice Var, sv. 48, 120 s.), přinášející spolu s dosud nepřeloženými projevy také úryvky statí, publikovaných již dříve v některém ze dvou výše uvedených výborů. Několik Kalininových referátů (např. Umělečtí pracovníci sý musí osvojit marxismus-leninismus nebo O dopisovatelích a dopisovatelství) přešlo i do recenzovaného výboru. Vydavatel tentokrát byli ovšem ve výhodě, neboť větší rozsah i užší tematický okruh jim umožnily přiblížit čtenářům M. I. Kalinina jako neobyčejně kultivovaného pracovníka, jenž svých širokých znalostí z oblasti literatury i jiného umění dovedl ve své funkci plně využít. Problému komunistické výchovy především v řadách Rudé armády byl věnován sborník *O komunistické výchově a vojenských povinnostech* (Naše vojsko, Praha 1959, 570 s.).

Recenzovaná kniha nese sice název *O literatuře a dopisovatelích*, její obsahová náplň je však mnohem širší; zahrnuje i projevy, určené divadelním a filmovým pracovníkům, malířům i architektům, obsahuje články, v nichž si Kalinin všimá života v předrevolučním Rusku a obrovských společenských změn, které přinesla Velká říjnová socialistická revoluce. Publikace je posléze doplněna i několika vzpomínkami spisovatelů a jiných umělců, kteří se s Kalininem osobně setkali. Zvláštní přílohu tvoří také výroky M. I. Kalinina, pronesené na různých přednáškách, besedách nebo uvedeně v článcích. Knihu rovněž provází bohatý poznámkový materiál, přinášející všechny nezbytné údaje o jednotlivých statích — krátké bibliografické poznámky k otiskným textům i vysvětlivky k citovaným autorům a dílům. Všechny texty jsou uváděny podle posledního vydání článků a proslouhá za života M. I. Kalinina, podle autorizovaných vydání nebo podle původního znění. Rejstřík bohužel chybí, ačkoli by byl ve